

BALOGH KAROLINA

Kriminológiai Tanszék

Témavezető: dr. Inzelt Éva PhD egyetemi adjunktus

A FEJLŐDÉSKRIMINOLÓGIA MINT A FIATALKORI BŰNMEGELŐZÉS ELMÉLETI KERETE

Az életkor és a bűnözés közötti összefüggés vitathatatlan. Az elkövetők bűnözési aktivitását vizsgálva egyértelmű, hogy a kriminalitás általában a korai serdülőkorban kezd emelkedni, csúcspontját a tinédzser kor közepe-vége fele éri el, majd a fiatal felnőttkor tájékán csökkenést mutat. Az elkövetők korfájának időbeli változását szemügyre véve látható, hogy míg a legtöbb esetben a bűnelkövetés ideje a fiatalkorra korlátozódik, addig az elkövetők egy kis része később is fenntartja kriminális aktivitását.¹

Éppen ezért, a kriminológia szempontjából mindig is kitüntetett figyelem fordult a fiatalkori bűnelkövetésre. Az okozatiság feltárásának érdekében, empirikus kutatási eredményekre támaszkodva jelentős biológiai és pszichológiai magyarázatok születtek a XX. században, de számos meghatározó szociológiai elméletet is kidolgoztak a jelenséggel kapcsolatban. Ezek általában keresztmetszeti vizsgálatokra épülve fogalmazódtak meg. Az 1940-es években indultak meg az első longitudinális kutatások, melyek az 1980-as évekre érték el népszerűségük csúcsát, céljuk pedig a bűnelkövetők életútjának és a bűnelkövetés okságának vizsgálata volt. E kutatások előnye, hogy a bűnözést dinamikus folyamatként tudják értelmezni, így képesek számos, a bűnelkövetésre ható párhuzamos oksági láncolat és összefüggés feltárására. Ezek a kutatások nem valamely oksági elmélet operacionalizálását szolgálják, hanem sokkal inkább fordított logika mentén működnek: sok lehetséges oksági összefüggésből az empirikus adatok kiértékelése után emelik ki a leglényegesebbeket és a legvalószínűbbeket. Ugyanakkor éppen ez képezi a kutatási módszer korlátait is: sokszor nehéz a statisztika eszközeivel kimutatni az összefüggéseket, ezért bizonyos oksági hatások célzott vizsgálata érdekében a longitudinális kutatásokat gyakran egészítik ki a kísérleti módszerrel, azaz a mintába került egyéneket randomizált módon vizsgálati és kontroll csoportba osztják, a vizsgálati csoport számára pedig speciális programokat biztosítanak, melyek eredményeit az utánkövetés során értékelik.²

¹ Csemáné, 2016. 412. o.

² Kerecsi et al, 2009. 23. o.

Leegyszerűsítve azt mondhatjuk, a longitudinális vizsgálatok négy alapvető kérdés köré csoportosulnak: a *bűnelkövetés kezdete*, vagy *belépés* (onset), azaz miért következik be a bűnelkövetés; a *karrier tartalma* (persistence) miért folytatódik és milyen hosszú időn keresztül tart a bűnelkövetés; a *bűnözésből való kilépés* (desistance), azaz miért és mikor fejeződik be a bűnelkövetés; illetve a *bűnelkövetővé válással szembeni védelem* (resilience) kialakulása.³

A számos kutatás jelentős eredményekkel gazdagította a kriminológiai tudást: már a legelső, a Glueck házaspár nevéhez köthető Boston Youth Study megállapította, hogy a bűnelkövető magatartás gyökerei a kora gyermekkori fejlődésre nyúlnak vissza. A Marvin Wolfgang által vezetett Philadelphia Birth cohort vizsgálat megállapította, hogy az elkövetők kb. hét százaléka követi el az ismertté vált bűncselekmények hatvan százalékát, továbbá, hogy az első elítélés kori életkor meghatározó a későbbi bűnelkövetői karrier szempontjából, ugyanakkor a büntetés súlyossága nem befolyásolja a visszaesést. A Denver Youth Survey, a Pittsburg Youth Study és a Rochester Youth Development Study egybehangzóan arra jutott, hogy már a kamaszkori fejlődés előtt jól láthatóak a sodródás jelei, azonban a bűnelkövető magatartás kialakulása nem egy okra vezethető vissza, ugyanakkor megállapították, hogy deviáns jellegű cselekményekben a fiatalok legnagyobb része érintett.⁴

A longitudinális kutatások alapvető célkitűzése tehát végső soron az, hogy az egyén életének minden területén azonosítsa azokat a kockázati, illetve védő tényezőket, melyek szerepet játszanak a későbbi bűnelkövetésben. Ezek lehetnek az egyénben rejlő, családi, kortárs kapcsolatokhoz kötődő, szocioökonómiai, közösségi és iskolai faktorok. Elsőként a kutatási eredmények alapján meghatározható kockázati- és védőfaktorokat tekintem át röviden, majd két, a fiatalkori bűnmegelőzés szempontjából releváns fejlődési kriminológiai elmélet mutatok be.

1. Kockázati- és védőfaktorok

Kockázati tényezőnek tekintjük azokat a változókat, amelyek növelik a későbbi bűnelkövetés valószínűségét. A longitudinális kutatások célja, hogy azonosítsák ezeket az egyén életének minden területén: az egyénben rejlő, családi, kortárs kapcsolatokhoz kötődő, szocioökonómiai, közösségi és iskolai faktorok szerepét a későbbi bűnelkövetésben. Természetesen egy-egy rizikótényező fennállásának azonosítása nem egy objektív skála mentén jelzi előre a későbbi bűnelkövetést, hiszen előfordul, hogy csupán egy rizikófaktor megléte játszik szerepet, de sokszor különböző tényezők együttese váltja ki a későbbi antiszociális viselkedést.

³ McGee – Farrington, 2016. 337. o.

⁴ Kerezsi et al, 2009. 28-30., 35-38. o.

Éppen ezért, nagyon fontos a rizikótényezők egymásra és a kimenetre gyakorolt hatásának vizsgálata, amely során megkülönböztethetjük a mediátor és a moderátor változókat. A *mediátor változó* és a kimenet között oksági kapcsolat áll fenn, azaz ez közvetlenül magyarázza egy kockázati tényező hatását a későbbi antiszociális viselkedésre. A *moderátor változó* a rizikótényezők és a kimenet közti irányt és erősséget befolyásolja. Például megfigyelhető, hogy azonos rizikófaktorok másképp hatnak nők és férfiak, vagy eltérő szocioökonómiai státusszal rendelkező csoportok között. Bár bizonyított feltételezés, hogy több kockázati tényező együttes fennállása esetén nagyobb valószínűséggel alakul ki antiszociális viselkedés (magas kockázatú személyek), azonban Rolf Loeber és munkatársai a Pittsburg Youth Study eredményei alapján kimutatták, hogy a magas kockázatú csoport kizárása a mintából csökkenti ugyan a bűnelkövetés valószínűségét, de nem szünteti meg azt.⁵

A kockázati tényezők azonosítása mellett fontos megtalálni azokat a tényezőket is, amelyek hozzájárulnak a bűnelkövetéssel szembeni védettséghez. A védőfaktorok definiálása azonban még a rizikótényezők meghatározásánál is nehezebb, így többféle megközelítés is létezik. Egyrészt, a védőtényezők értelmezhetők egyes rizikótényezők ellentétéként. Ebben a megközelítésben a kockázati- és védőfaktorok ugyanazon változók szélső értékeiként azonosíthatók. Magda Southamer-Loeber a Pittsburg Youth Study eredményei alapján próbálta meg azonosítani a kockázati- és védőfaktorokat úgy, hogy a bűnelkövetést magyarázó változók mentén négy csoportba osztotta a vizsgált alanyokat, és a legmagasabb kockázatú és legalacsonyabb kockázatú negyedbe tartozókat hasonlította össze a középmezőnyel. A vizsgálat során nem találtak olyan védőtényezőt, amely bizonyos körülmények között ne viselkedett volna kockázati tényezőként is. Egy másik megközelítés szerint a védőfaktorok léteznek függetlenül is, nem csak pozitív előjelű kockázati tényezőként. Ez azokban az esetekben igaz, ahol nem mutatható ki lineáris összefüggés a változó és a hatása között. Például az alacsony jövedelem erős előrejelzője lehet a későbbi bűnelkövetésnek, azonban az átlagos és a magas jövedelemmel rendelkezőknél nincs kimutathatóan eltérő hatás a későbbi bűnelkövetésre vonatkozóan. A harmadik megközelítés szerint a protektív tényezők moderátor változóként viselkednek, amely értelmezés már továbbmutat a hatásmechanizmusuk felé. Ebben az értelemben a védőfaktorok a rizikófaktorokkal interakcióban lévő, hatásukat mérséklő tényezők.⁶ E változók valósítják meg az úgynevezett puffer-hatást (*puffer védőfaktorok*). Ezzel szemben a *direkt protektív tényezők* független változókként azonosíthatók, melyek megléte az antiszociális viselkedés alacsony valószínűségét jelzi.⁷

A továbbiakban Farrington és Welsh (2006.), illetve Lösel és Farrington (2012.) munkája alapján tekintem át a kockázati- és védőfaktorokat. Összefoglaló tanulmányaikhoz számos longitudinális kutatási eredményt meta-analízissel, illetve a

⁵ Farrington – Welsh, 2006.

⁶ Uo.

⁷ Lösel – Farrington, 2012. 11. o.

narratív áttekintés módszertanával vizsgáltak, így azonosítva a legfontosabb tényezőket. Az eredményeket az egyéni fejlődést leginkább meghatározó szinterek szerint lehet osztályozni, így megkülönböztethetjük az individuális, a családi, a szocioökonómiai, a közösségi, a kortárs csoport és az iskolai tényezőket.

1.1. Individuális faktorok

Ahogy korábban is említésre került, a longitudinális vizsgálatok az egyéni fejlődés és a későbbi bűnelkövetés közötti összefüggésről a legátfogóbb képet kívánják nyújtani, ezért a kutatásokban jelentős hangsúlyt helyeznek a biológiai és pszichológiai fejlődés vizsgálatára is, mint a bűnelkövetést befolyásoló, egyénben rejlő rizikó-és védőfaktorok meghatározása.

Az *alacsony intelligencia* erős előrejelzője a későbbi bűnelkövetéseknek. Számos kutatás bizonyította, hogy az IQ teszteken alacsony eredményt elérők szignifikánsan nagyobb arányban válnak később elkövetővé. Egyrészt az alacsony IQ-val rendelkezők rosszabb iskolai teljesítményt nyújtanak, ami lemorzsolódáshoz vezethet. Az iskolai sikertelenég és a bűnelkövetés közötti összefüggést szintén számos kutatás igazolta. Másrészt az alacsony intelligenciával rendelkezők nehezebben birkóznak meg az absztrakt fogalmak értelmezésével, ezért sokkal nehezebb felismerniük tetteik következményeit, cselekedeteiket inkább impulzív módon hajtják végre, ami szintén kockázati tényezőként azonosítható. A kutatási eredmények szerint az alacsony intelligencia direkt független változóként határozható meg, azonban az alacsony szocioökonómiai státusz felerősítheti a hatását. Az érem másik oldala, hogy a magas, vagy átlagon felüli intelligencia működhet direkt protektív faktorként, illetve puffer faktorként is, olyan kockázati tényezők megléte esetén, mint bűnelkövető apa vagy a korábbi antiszociális viselkedés.

Bizonyos *személyiségvonások* és a *temperamentum* is befolyásoló tényezők lehetnek. Az impulzivitás, a hiperaktivitás, a szenzációkereső magatartás, a felelőtlen kockázatvállalás, a nyugtalanság mind erős előrejelzői lehetnek a későbbi bűnelkövetésnek. Ezek a fiatalok kevésbé rendelkeznek a tervezés és az előrelátás képességével, cselekedeteiket alacsonyabb önkontroll határozza meg. Ezzel szemben a magasabb önkontroll, a jobb alkalmazkodási képesség jelentősen befolyásolja a reziliencia kialakulását.

A kutatások kimutatták, hogy olyan biológiai folyamatok is nagy szerepet játszanak, mint a hormonális változások, vagy neurobiológiai folyamatok.

1.2. Családi háttér

Az egyén fejlődésének legmeghatározóbb színtere a család, így nyilvánvaló, hogy annak diszfunkcionális működése, vagy a különböző szülői szerepvállalások meghatározóak a későbbi bűnelkövetés szempontjából.

A kutatási eredmények alapján az egyik legmeghatározóbb rizikótényező, ha *a család valamely tagja maga is bűnelkövető*. A legerősebb kapcsolat az azonos nemű családtagok befolyásoló hatásában mutatkozott, illetve inkább jelent az idősebb testvér antiszociális viselkedése kockázati tényezőt a fiatalabb testvér számára, mint fordítva.

Kockázati tényezőként azonosítható a *sokgyermekes családból való származás*. A Cambridge Study eredményei szerint, ha egy fiúnak 4 vagy több testvére született a 10. születésnapjáig, az megduplázta a későbbi bűnelkövetés esélyét. Ezt az összefüggést magyarázhatja, hogy több gyerek esetén csökken az egy gyermekre jutó szülői figyelem, továbbá a sok gyermek túlsúlyfoltta teszi a háztartást, ami növeli frusztrációt és a konfliktusok számát is. A Cambridge Study eredményei azonban kimutatták azt is, hogy a háztartás zsúfoltságának mértéke mediátor változóként működhet, ugyanis a sokgyermekes családból való származás és a bűnelkövetés nem mutatott összefüggést, ha a gyermekek számára két vagy több szoba volt biztosított.

A családi tényezők közül, *a szülő nevelési módszerei* határozzák meg leginkább a gyermek fejlődését, ezért talán ez az egyik legjelentősebb befolyásoló tényező a gyermek későbbi bűnelkövetésére mind rizikó-, mind védőfaktorként. Az egyik legfontosabb változó a *szülői felügyelet mértéke*, melyen a gyermek tevékenysége feletti szülői ellenőrzést értjük. A szülő gyermeknevelési módszerei és a későbbi bűnelkövetés között kockázati szempontból a legerősebb összefüggést a gyenge szülői felügyelet mutatta. Több kutatás bizonyította, hogy azok a gyerekek, akiknek a szülei nem tudták, hogy a gyermekük mit csinál, amikor nincs otthon, illetve akiket felügyelet nélkül engedtek el otthonról, nagyobb arányban váltak bűnelkövetőkké.

Szintén meghatározó a *szülői fegyelem*, melyen a szülő gyermeke viselkedésére adott reakcióját értjük. Az aránytalan szigor, amely gyakran fizikai büntetéssel társul, egyértelműen jelzi előre a későbbi bűnelkövetést. Ezen túlmenően a változékony vagy inkonzisztens fegyelmezési mód is kockázati tényezőként azonosítható, ami egyrészt arra a magatartásra utal, amikor a szülő bizonyos esetekben aránytalanul szigorúan lép fel, míg más hasonló esetekben szemet huny. Másrészt a két szülő közötti inkonzisztens gyermeknevelési gyakorlatot is jelentheti, ami azt jelenti, hogy az egyik szülő elfogadó és toleráns, míg a másik szigorú és büntető magatartást tanúsít. Szorosan kötődik ide a szülő gyermek felé irányuló magatartása is: a hideg, elutasító szülői attitűd kimagasló kockázati faktort jelent, ezzel szemben a meleg, elfogadó szülői viselkedés direkt és puffer védő tényezőként is működik. A kutatások igazolják a fegyelem és a szülői attitűd összefüggéseit is: az aránytalanul szigorú büntetések hideg, elutasító szülői attitűddel párosulva számottevően növelik, míg a punitív fegyelmezési mintázat

esetében a meleg, elfogadó szülői attitűd csökkenti a későbbi bűnelkövetés valószínűségét.

A szülő és a gyermek kapcsolatának és kommunikációjának vizsgálata is nagyon fontos a kockázati és protektív tényezők azonosításának szempontjából. Kockázatot jelenthet, ha a szülő és gyermek nem tölt együtt megfelelő minőségi időt, nehézkes köztük a kommunikáció, illetve ha a gyermek nem kap kellő megerősítést.

A korábbiakban kockázati faktorként azonosított szülői viselkedés ellenkező pólusa kivétel nélkül védőfaktorként jelenik meg: a meleg, elfogadó szülői attitűd, a megfelelő felügyelet, a szilárd szülői szerepvállalás és erős érzelmi kötődés szülő és gyermek között mind direkt protektív tényezőként jelenik meg, továbbá egyes rizikótényezők ellenében puffer-hatást is kifejtenek.

A *gyermek bántalmazása vagy elhanyagolása* szintén súlyos kockázati tényező lehet az antiszociális viselkedés kialakulásában. Különböző kutatások igazolták, hogy akik gyermekként bántalmazást vagy elhanyagolást szenvedtek el, később nagyobb arányban követtek el súlyos bűncselekményeket, küzdöttek valamilyen függőséggel vagy mentális betegséggel, illetve haltak meg 35 éves koruk előtt.

A gyermek fejlődésében nemcsak a szülők egyéni viselkedésének van meghatározó szerepe, hanem a család funkcionális működésének is, éppen ezért a került sor az ép és a *felbomlott családi környezet*, illetve a *szülők egymás közötti konfliktusának* vizsgálatára is. A kutatások igazolják, hogy a válás vagy az egyik szülő halála miatt bekövetkező változás a család életében kockázati tényezőt jelenthet, különösen, ha a gyermek ezt élete első 5 évében tapasztalja meg, továbbá jelentősen növeli a bűnelkövetés esélyét, ha a gyermek egyik szülő részéről sem tapasztalja meg a meleg, szeretetteljes szülői attitűdöt. Szintén több kutatás bizonyította, hogy azok, akik gyerekként szemtanúi voltak a szülők közti erőszaknak, később nagyobb valószínűséggel váltak bűnelkövetővé.

A *korai gyermekvállalás* vagy *tinédzser terhesség* is azonosítható kockázati tényezőként, azonban több kutatás is bizonyította, hogy hatását elsősorban csak moderátor változóként fejt ki: ezek az anyák gyakran kerülnek ki szegény családokból, a gyermeknevelési mintázataik gyengék, a biológiai apa gyakran hiányzik, ennek következtében pedig az anya gyakran váltogatja partnereit. Ezek mind olyan mediátor változók, melyek erőteljesen hatnak a későbbi bűnelkövetés valószínűségére.

1.3. Szocioökonómiai státusz

A bűnelkövetés okságára irányuló kriminológiai kutatások már régen felvázolták, hogy a bűnelkövetők jelentős része alacsony szocioökonómiai helyzetű (lásd: Albert Cohen, 1955., Richard Cloward és Lloyd Ohlin, 1960.). Ezért a longitudinális vizsgálatokban is szerepet kapott a bűnelkövetők családjának, illetve saját felnőttkori szocioökonómiai

státuszuknak vizsgálata, olyan változókon keresztül, mint a foglalkozási presztízs, a foglalkoztatási stabilitás, a jövedelem vagy a lakáskörülmények. A bűnelkövetéssel való összefüggést az alacsony jövedelem, a rossz lakáskörülmények és a bizonytalan foglalkoztatás mutatott. A képzettséget nem igénylő, fizikai munkát végző fiúk, akik nem rendelkeztek biztos munkahellyel nagyobb arányban váltak bűnelkövetővé, különösen a munkanélküli periódusokban. Az összefüggés mélyebb vizsgálata során azonban kitűnt, hogy az alacsony szocioökonómiai státuszú családokban olyan kockázati tényezők halmozódnak fel, mint a hiányos gyermeknevelési kompetenciák és nem megfelelő módszerek, így megállapítható, hogy a szocioökonómiai státusz inkább moderátor változóként működik. Ezzel szemben a magas szocioökonómiai státusz direkt protektív faktorként befolyásolja a bűnelkövetést.

1.4. Kortárs kapcsolatok

Több kutatás is bizonyítja, hogy a fiatalokra sokkal jellemzőbb, hogy a bűncselekményeket kisebb-nagyobb csoportokban követik el. A deviáns kortársak társasága és a bűnelkövetés kapcsolatáról a Rochester Youth Development Study eredményei alapján Thornberry és munkatársai megállapították, hogy kölcsönös hatás érvényesül, azaz a deviáns kortársak befolyására nő a bűnelkövetés, a bűnelkövetés pedig elősegíti a kapcsolatot más deviáns kortársakkal. Ezt indokolja az is, hogy az antiszociális viselkedést tanúsító fiatalokat a kortárs csoport jelentős része elutasítja, ezért deviáns csoportokhoz csatlakoznak. Az antiszociális kortársakkal való kapcsolat tehát erős előrejelzője a bűnelkövetésnek. Szintén empirikus bizonyítékok támasztják alá, hogy a szakítás ezekkel a barátokkal erősen befolyásolja a bűnözésből való kilépést is.

A kortárs csoport hatása védőfaktorként is érvényesülhet. Egy nem deviáns kortárral való közeli barátság direkt protektív faktorként érvényesül, továbbá direkt és puffer védő tényezőként is megjelenik a deviáns magatartást elutasító kortárs csoporthoz való tartozás.

1.5. Iskola

Az iskolai teljesítmény és sikeresség szintje a családi szocializáció mellett talán a másik legkiemelkedőbb előrejelzője a bűnözésnek, melyet azonban az egyéni faktoroknál tárgyaltunk. Ha az iskolát mint intézményt vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy főleg a középfokú oktatási intézmények között jelentős különbségek vannak. Meghatározott iskolák bűnözési rátája igen magas, míg a többi intézményben elvétve jelenik meg a bűnelkövetés. Ezt a kapcsolatot az iskolák bemeneti követelményei indukálják, melyek igen erős szelektív hatást valósítanak meg. Michael Rutter vizsgálata szerint a magas

bűnözési rátával rendelkező iskolákban magas a lógások aránya is, a diákok általában gyengébb képességekkel rendelkeznek és alacsonyabb társadalmi rétegből származnak. Ebből következően ezekben az iskolában sokkal nagyobb arányban jelennek meg konfliktusok a diákok és a tanárok között, a bizalom szintje pedig igen alacsony, ami megerősítheti az antiszociális viselkedést, még ha az iskola önmagában nem is hat számottevően a bűnelkövetésre.

Ezzel szemben a pozitív iskolai légkör, a büntetés és elismerés következetes alkalmazása segít a motiváció és az iskolához való kötődés kialakításában, mely védő tényezőként működik az antiszociális viselkedés megerősödésével szemben, továbbá elősegíti az iskolai sikerességet, amely már direkt vagy puffer protektív faktorként jelenik meg.

1.6. Közösségi faktorok

Clifford Shaw és Henry Mckay (1969) társadalmi dezorganizációs elmélete szerint a fiatalok bűnelkövetők lakóhelye a nagyvárosokban pontosan azonosítható területen koncentrálódik, melyet szegénység, fizikai erodálódás, és a lakosság jelentős mobilitása jellemez. Ezekben a közösségekben a bűnözés kulturális átörökítése zajlik. Shaw és McKay Park és Burgess modelljére (zóna elmélet) építve úgy találta, hogy ez a terület az üzleti negyedétől kifelé, de még a belvárosi részen lokalizálható és a kertváros felé haladva egyre kevésbé jellemző. A longitudinális kutatások ezért külön figyelmet fordítottak a közösségek bűnelkövetésre gyakorolt hatásának vizsgálatára. Az eredmények bizonyították a terület és a bűnelkövetés összefüggését, azonban az összefüggést a lakásviszonyok és nem a városon belüli elhelyezkedés támasztja alá. Sokkal magasabb a bűnelkövetői ráta azokon a területeken, ahol a bérlakások jellemzőek. Több kutató is amellett érvelt, hogy a közösségi hatások és a bűnelkövetés között számos mediátor változó jelenik meg, mint egyes individuális faktorok, az alacsony szocioökonómiai státusz vagy a szülők szegényes gyermeknevelési kompetenciái. Rolf Loeber és munkatársai a Pittsburgh Youth Study eredményei alapján a fiatalokat egyéni, kortárs, iskolai és családi változó alapján három csoportra osztották (alacsony – közepes – magas kockázati csoport), és így vizsgálták a közösségi hatást. Megállapították, hogy a magas kockázati csoportba tartozó fiatalok nagy arányban váltak bűnelkövetővé, függetlenül attól hol éltek, míg azok esetében, akik az alacsony kockázati csoportba tartoztak, a hátrányos helyzetű lakókörnyezet kiemelkedő kockázati tényezőként jelent meg.

Szintén a Pittsburgh Youth Study eredményei engedik meg azt a következtetést, hogy a magasabb státuszú közösségek bizonyos egyéni kockázati faktorok esetén puffer protektív faktorként működhetnek, hiszen ezek a közösségek inkább elutasítóak az antiszociális viselkedési mintákkal, erősebb társadalmi kontroll és kötődés jellemző rájuk.

A longitudinális kutatások eredményei alapján az egyén fejlődését befolyásoló területek mindegyikén azonosíthatók kockázati- és védőfaktorok is. Ezek működéséről elmondhatjuk, hogy egy változó közvetlenül és közvetve, más tényezőkkel kölcsönhatásban befolyásolhatja az egyén bűnelkövetését. Különösen igaz ez a protektív tényezőkre, hisz szinte minden esetben kifejthetnek direkt és puffer hatást is.

A fejlődési kriminológia ezeket a kutatási eredményeket alapul véve alakította ki saját elméleteit, melyek közös jellemzője az integratív szemlélet, tehát a bűnözést összetett, diszciplínákon átívelő módon, korábbi magyarázatokat is beépítve igyekeznek magyarázni. Jelen tanulmányban a számos elmélet közül kettőt szeretnék kiemelni, melyek megfelelő elméleti keretet nyújthatnak a fiatalok bűnmegelőzésnek.

2. Fejlődési kriminológiai elméletek

2.1. Az integrált antiszociális potenciál elmélete (ICAP) (David Farrington)⁸

Elméletét elsősorban a Cambridge Study eredményeire alapozva alkotta. Az elmélet két alapvető kérdés megválaszolására törekszik: egyrészt magyarázni kívánja, miért válik valaki elkövetővé – azaz milyen antiszociális potenciállal rendelkezik. Farrington értelmezésében az antiszociális potenciál az antiszociális magatartásra vagy bűncselekmények elkövetésére vonatkozó hajlamot jelenti. A másik alapvető kérdés, hogy az egyes bűncselekmények elkövetését mely tényezők váltják ki.

Szükséges hangsúlyozni, hogy az antiszociális potenciál csak elméleti konstrukció, mely meghatározása csak indirekt módon, az egyének magatartásának változásán és az azt befolyásoló tényezőkön keresztül megragadható.

Farrington kiinduló pontja az a kutatási eredmények alapján azonosított megállapítás, hogy a múltbeli és a jövőbeli bűnelkövetés között erős összefüggés áll fenn. Farrington szerint sok esetben az antiszociális viselkedési mintában folytonosság figyelhető meg, de természetesen bizonyos körülmények miatt ez meg is szakadhat. Ez a *folytonosság – megszakadás* jelenség két eltérő, azonban egymást nem kizáró fogalommal írható le. Az egyik a *tartós heterogenitás*, ami az egyének eltérő bűnelkövető hajlamára vonatkozik, amely az egyéni attribútumokban és szocializációs folyamatokban gyökerezik. A másik a *helyzetfüggőség*, amely az egyén korábbi viselkedésének a jövőbeli cselekedeteire vonatkozó hatását jelenti. Tehát, például, hogy egy korábban elkövetett bűncselekmény növelte vagy csökkentette a későbbi bűnelkövetésre vonatkozó hajlamot.

Rátérve az antiszociális potenciál magyarázatára azt mondhatjuk, hogy kialakulását és mértékét hosszú- és rövidtávú faktorok egyaránt meghatározzák. A hosszú távon ható tényezők a fentiekben bemutatott kockázati- és protektív faktorok. A rövid távon ható

⁸ Zara, 2010.

tényezők inkább az egyes bűncselekmények elkövetésére vonatkozó, szituációs elemek. Ilyen lehet az alkalmas hely, idő, azaz a megszereshető haszon és a költségek értékelése, az elkövető mentális befolyásoltsága, csoportnyomás, stb. Ezeknél a tényezőknél fontos hangsúlyozni, hogy nem légüres térben hatnak, hanem minden esetben a bizonyos antiszociális potenciállal rendelkező egyén és a környezet interakciójában meghatározott.

Farrington elmélete nem törekszik arra, hogy különböző bűnelkövetői tipológiákat alkosson, kizárólag a bűnelkövetővé válás folyamatát igyekszik megragadni az azonosított kockázati tényezőkön keresztül. Ugyanakkor megállapítja, hogy vannak nagyon magas antiszociális potenciállal rendelkező krónikus elkövetők, akik hosszú karrierrel jellemezhetőek, és akik minden esetben manifesztálják viselkedésükben az antiszociális potenciált.

2.2. Az életpályát meghatározó és a kamaszkorra korlátozódó antiszociális viselkedés (Terrie Moffitt)⁹

Moffitt elmélete alapján két jól elkülöníthető elkövetői csoport határozható meg: az egész életpályájukon át bűnelkövetői karrierrel jellemezhető személyeké, illetve a csak kamaszkorra korlátozódó bűnelkövetéssel jellemezhető elkövetőké.

Moffitt az élethosszon át tartó bűnelkövetéssel jellemezhető elkövetők fejlődési útját írja le a korábbiakban tárgyalt kockázati faktorokkal. Ő minden esetben az individuális faktorokból indul ki: szerinte ebbe az elkövetői csoportba tartozók rendelkeznek valamilyen neuropszichológiai deficittel, amely kialakulása számos okra vezethető vissza, pl. nem megfelelő táplálásra vagy az anya terhesség alatti valamilyen szenvedélyére. E deficitek következtében nehezebben és kevésbé fejlődnek ki például a verbális kognitív képességeik, amelyek nehezítik alkalmazkodási képességüket, tanulási problémákat okoznak. Ezeknél a gyerekeknél gyakran megfigyelhető magatartási zavar is, ami szintén nehezíti az alkalmazkodást. Moffitt szerint ezekre a diszfunkciókra épülnek rá a környezeti hatások, elsősorban a családi háttér hatásai. A bűnelkövetés kockázatát jelentősen növeli, ha a családban is diszfunkcionális működés, vagy szülői hiányosságok tapasztalhatók, illetve szintén kockázati tényezőként értelmezhető a környezet elutasító hatása, melyet a problémás viselkedést tanúsító gyermekek megtapasztalnak. Moffitt szerint ezek a kumulálódó tényezők azok, amelyek elősegítik az antiszociális viselkedés kialakulását, és e minták átörökítése tartja fenn a későbbiekben is a bűnelkövetői magatartást.

A kamaszkorra korlátozódó antiszociális viselkedés a fiatalok által megtapasztalt biológiai érettség korai bekövetkezése és a valódi felnőtté válás eltérő idejéből fakadó feszültség eredménye. A serdülőkorban lévő fiatalok a vágyak és a lehetőségek közötti

⁹ Moffitt, 1993.

szakadék áthidalására az antiszociális magatartást tanúsító társaikhoz csatlakoznak, őket kezdik utánozni, például alkoholt vagy kábítószerrel fogyasztanak, szexuális kapcsolatot létesítenek, stb., ami a felnőtt szerepekhez való hozzáférést és a szabadságot jelenti számukra. Az antiszociális viselkedésbe vagy bűnelkövetésbe való bevonódás megerősíti őket a vágyott szerephez való hozzáférésben.

Az elmélet szerint ezeknek a fiataloknak könnyen sikerül kilépni a bűnözésből, hiszen egészséges személyiségfejlődésük segíti őket a változó lehetőségekhez való alkalmazkodásban, ez a kilépés pedig szükségszerűen bekövetkezik a kamaszkort követően.

Moffit megkülönböztet egy harmadik csoportot is, azokat a fiatalokat, akik távol maradnak az antiszociális magatartástól és a bűnelkövetéstől. Ezt a következő okokra vezeti vissza: az ő esetükben később következett be a biológiai érés, így nem, vagy sokkal kevésbé tapasztalták meg az ebből fakadó feszültséget; nincs előttük antiszociális viselkedési minta; a környezetük behatárolja a lehetőségeiket; saját személyiségük zárja ki őket a kortárs csoportokból.

A longitudinális kutatások eredményei, illetve a fejlődési kriminológiai elméletek, megfelelő kritikával értelmezve nagyon hasznos alapjai lehetnek a fiatalkori bűnmegelőzési programok kidolgozásának: a kockázati- és védőfaktorok azonosításával célzott bűnmegelőzési programok tervezhetők. Minél korábban elkezdett alkalmazásuk (korai beavatkozás) hosszútávon jelentős eredményeket hozhat, ugyanakkor tekintetbe kell venni a veszélyeit is: *„a bűnmegelőzésnek tudomásul kell vennie, hogy bizonyos esetekben nem lehetséges, más esetekben pedig nem megengedett a beavatkozás (...) nem rendelkezhet relevanciával akkor, ha a végeredmény a magánéletbe, intim szférába történő aránytalan beavatkozással, bizonyos személyek, csoportok stigmatizálódásával és kirekesztésével, a személyiség megváltoztatására irányuló erőszakos törekvésekkel járna”*¹⁰

Mindezzel együtt kijelenthetjük, hogy a bűnmegelőzési programok tervezésének a tudomány által meghatározottnak kell lennie, ehhez pedig a fejlődési kriminológia alapot biztosíthat a fiatalkorúak esetében.

Felhasznált irodalom

Borbíró Andrea: Bűnmegelőzés. In: A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve I. (szerk.: Borbíró Andrea – Kerezsi Klára) Igazságügyi Minisztérium, Budapest 2009.

¹⁰ Borbíró, 2009. 122. o.

Csemáné Váradi Erika: A gyermek- és fiatalok kriminalitása. In.: Kriminológia. (szerk.: Borbíró A. – Gönczöl K. – Kerezsi K. – Lévy M.) Wolters Kluwer, Budapest, 2016.

Farrington, D. P. – Welsh, B.C.: Saving Children from a Life of Crime: Early Risk Factors and Effective Interventions. Oxford University Press, London, 2006.

Kerezsi Klára – Györy Csaba – Kó József: Longitudinális kriminológiai vizsgálatok és alkalmazásuk lehetőségei Magyarországon. Egészséges Ifjúságért Alapítvány, Budapest, 2009.

Lösel, F. – Farrington, D. P.: Direct protective and buffering protective factors in the development of youth violence. *American Journal of Preventive Medicine*, 2012. <http://www.ajpmonline.org/article/S0749-3797%2812%2900338-8/fulltext#sec11>

McGee, T. R. – Farrington, D. P.: Developmental and Life-Course Theories of Crime. In.: *The Handbook of Criminological Theory* (eds.: Piquero A. R.), Wiley Blackwell, Oxford, 2016.

Moffitt T.E.: Adolescence-Limited and Life-Course-Persistent Antisocial Behavior: A Developmental Taxonomy. *Psychological Review*, 100(4)

Zara G.: Farrington David P.: The Integrated Cognitive Antisocial Potential Theory. In.: *Encyclopedia of Criminological Theory* (eds.: Cullen F.T. – Wilcox P.), Sage

DEVELOPMENTAL LIFE-COURSE CRIMINOLOGY AS A POSSIBLE FRAMEWORK OF JUVENILE CRIME PREVENTION

The connection between crime and age is undoubtable. Criminality starts to increase at the end of adolescence, peaks at the end of the twenties and gradually decreases in the adulthood. Hence criminology always pays particularly attention to this topic. During the 20th century numerous biological, psychological and sociological theories were constituted in the interest of the interpretation on this phenomenon. From the 1940's longitudinal research has become increasingly popular. This method facilitates the interpretation of criminality as a dynamical process and tries to find the causes that lead to commit crime. Based on the research findings Developmental Life-Course Criminology emerged as a new theoretical framework. It gives a possible answer to four questions: as onset, persistence, desistance of crime and resilience, which explanation could be utilized for juvenile crime prevention programs.